

„Tautas vēlēts prezidents - ieguvumi un riski.”

Akadēmiska diskusija, LU un biedrība Latvijas studentu korporāciju Prezidiju konvents

2013.gada 29. oktobris

Tiesībsarga Juris Jansona runa „Tautas vēlēts prezidents un iespēja tautai teikt savu gribu.”

- Latvijas pilsoņi ir demokrātiskas valsts pamats, demokrātiska valsts nav iedomājama bez pilsoņu līdzdalības valstij būtisku jautājumu apspriešanā un izlemšanā.

- Tomēr mūsdienās pilsoņu tieša līdzdalība lēmumu pieņemšanā ir paredzēta retos gadījumos. Vairumā Eiropas valstu pilsoņi piedalās lēmumu pieņemšanā tieši ievēlot un deleģējot pārstāvības institūcijas: parlamentu un prezidentu.

- Diskusijas par plašākām prezidenta pilnvarām un tautas vēlētā prezidenta institūtu ilgstoši ir arī Latvijas sabiedrības un politiķu dienaskārtībā. Nenoliedzami, ka katastrofāli zems sabiedrības uzticības līmenis parlamentam, valdībai un politiskajām partijām rada nepieciešamību domāt par esošās politiskās sistēmas pilnveidošanu.

Taču, vai pāreja uz prezidentālu republiku būs panaceja esošām problēmām? Manuprāt, nē.

Pirmkārt, ir jāsaprot, ko ietver prezidentāla valsts iekārta un kādas tai ir priekšrocības un trūkumi. Tā nenozīmē tikai vienas vēlēšanas vairāk - tas nozīmē, ka valsts varā tiks būtiski mainīts pārstāvības balanss. Prezidentālā republikā parasti prezidents pats ieceļ valdības vadītāju un nosaka tās dienaskārtību, kas nozīmē, ka līdzšinējā plurālisma vietā var būt valdība, kas pilnībā pakļauta vienam cilvēkam vai vienam politiskam spēkam. Tas principā nozīmē valdību, kurā visas interešu grupas var nebūt pārstāvētas. Turklāt, ja prezidenta veidotā politika zaudēs sabiedrības uzticību, viņš nebūs nomaināms, kā šobrīd valdības vadītājs.

Otrkārt, politiskās sistēmas stabilitāti, sabiedrības uzticību valsts varai un līdzdalību valstij būtisku lēmumu pieņemšanā nosaka ne tik daudz prezidentālas vai parlamentāras republikas modelis, bet gan valsts vēsturiskās tradīcijas, politiskā kultūra un nereti arī personības, kas ieņem valsts galvas amatu. *Starp prezidentālas valsts piemēriem var minēt gan ASV un Franciju, gan Latvijas kaimiņvalstis: Krieviju un Baltkrieviju.*

- Latvijas vēsturiskā pieredze – autoritārisma periods pēc 1934. gada – un šī perioda un vadonisma kulta glorifikācija lielā daļā sabiedrības arī mūsdienās, liecina, ka Latvijas sabiedrība nav gatava prezidentālas valsts modelim. Diskusijas par pāreju uz prezidentālas republikas modeli lielā daļā sabiedrības tiek saistītas nevis ar efektīvāku valsts pārvaldes organizēšanu un sabiedrības interešu pārstāvēšanu, bet vēlmi atstatīt sevi no līdzdalības valstij būtisku lēmumu pieņemšanā, saredzot ar plašām pilnvarām apveltītā prezidenta institūtā valsts glābēja vai pat vadoņa lomu. Demokrātija nav tikai tiesību loks, ko ikviens Latvijas pilsonis bauda, tā uzliek arī pienākumu līdzdarboties savas valsts dzīvē un valstij būtisku lēmumu pieņemšanā. Iluzora un realitātei neatbilstoša ir vēlme saredzēt vienā cilvēkā visu valsts problēmu risinājumu.

- Nepieciešamību radikāli mainīt līdzšinējo sistēmu un pāriet uz prezidentālas republikas modeli apšaubā arī neizmantotās iespējas palielināt sabiedrības līdzdalību un uzticību valsts varai esošās politiskās sistēmas ietvaros.

Pirmkārt, jau ilgstoši ir diskutēts par iespēju pilnveidot esošo vai pāriet uz jauktu vēlēšanu sistēmu, kurā pusi deputātu ievēlē nevis no partiju saraksta, bet vēlētajiem balsojot par konkrētu personāliju. Tas ļautu vēlētajam identificēt konkrētu individu, kas pārstāv viņa intereses parlamentā un stiprinātu atgriezenisko saikni starp politiķiem un sabiedrību, ne tikai reizi četros gados pirms kārtējām vēlēšanām.

Otrkārt, ja politiskās sistēmas reformas mērķis ir stiprināt pilsoņu uzticību valdībai un līdzdarbību sabiedrībai būtisku lēmumu pieņemšanā, būtu jāatbalsta iniciatīvas, kuras piedāvā pilsoņiem plašāku iespēju līdzdarboties politiskās dienas kārtības veidošanā un lēmumu pieņemšanā, piemēram, vācot parakstus par pilsoņiem aktuālu jautājumu iekļaušanu Saeimas dienaskārtībā.

Treškārt, kā minēju iepriekš liela nozīme ir arī personai, kas tiktu ievēlēta valsts vadītāja amatā. Jau esošās sistēmas ietvaros Satversme piedāvā prezidentam visai plašas pilnvaras ietekmēt to, lai valdības un parlamenta darbība atbilst sabiedrības, tai skaitā mazaizsargāto sabiedrības grupu, interesēm. Prezidenta rīcībā ir Stratēģiskās analīzes komisija, Konstitucionālo tiesību komisija un citas ekspertu institūcijas, kuru uzdevumos būtu sekmēt valsts attīstību atbilstoši visu sabiedrības grupu interesēm.

Prezidentam ir tiesības sasaukt valdības ārkārtas sēdi, lai panāktu, ka valdības ministri domā ne tikai makroekonomiskās kategorijās, bet risina arī ne mazāk būtiskus un konkrētus jautājumus individuālā līmenī. Satversme paredz Valsts prezidentam arī likumdošanas iniciatīvas tiesības. Prezidenta esošajās pilnvarās ir arī tiesības atteikties izsludināt Saeimas pieņemtos likumprojektus, ja tie pārkāpj Satversmē noteiktās personu pamattiesības vai ir pretrunā ar sabiedrības interesēm. Radikālā gadījumā, ja sabiedrība netiek

uzklausīta un sabiedrības neuzticamība parlamentam un valdībai jau ir sasniegusi sliekšni, kas rada bažas par parlamenta lēmumu leģitimitāti, Valsts prezidents var ierosināt arī jautājumu par Saeimas atlaišanu.

Piekrītu, ka esošā valsts iekārta ir pilnveidojama, taču pirms to sagraut un veikt radikālas reformas, nepieciešams pilnībā izmantot esošās sistēmas priekšrocības un novērst tūkumus.

Nobeigumā vēlos citēt Francijas valstsvīru Šarlu de Gollu, kurš ir teicis: „Politika ir pārāk nopietna lieta, lai to uzticētu politiķiem.” Tādēļ primāra ir nevis valsts iekārtas maiņa, bet sabiedrības aktīvāka pašorganizēšanās un iesaistīšanās politiskās dienaskārtības veidošanā un politiķu patiesa ieklausīšanās tajos cilvēkos, kurus skar viņu pieņemtie lēmumi, lai veidotu pamatu valsts varai, kura bauda tās pilsoņu atbalstu un uzticību.